



УДК 911.3:338.43(477)

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7\(37\)-1319-1334](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7(37)-1319-1334)

Котик Любов Іванівна асистент кафедри економічної і соціальної географії імені професора Олега Шаблія, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, тел.: (032) 239-43-93, <https://orcid.org/0000-0001-5046-2287>

ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ У НАУКОВИХ РОЗВІДКАХ ДОКТОРА ГЕОГРАФІЇ ГРИГОРІЯ ВЕЛИЧКА

Анотація. Обґрунтовано важливість вивчення у курсі географія середньої школи наукової спадщини українських вчених-географів початку ХХ ст. з проблем трансформації господарського комплексу українських земель. Аргументовано, що дослідження внеску українських вчених у дослідження трансформаційних процесів сприятиме набуттю здобувачами освіти компетентностей ініціативність і підприємливість, обізнаність та самовираження у сфері культури.

Розкрито, що проблематика трансформації господарства українських земель початку ХХ ст. широко представлена у наукових розвідках доктора географії Григорія Величка. Означено, що аналіз трансформаційних процесів господарства українських земель вчений здійснив через призму: чинники розвитку і трансформації господарства, загалом, та їхній вплив на розвиток міських поселень, зокрема; вплив індустріалізації на розвиток окремих територій і поселень та становлення пріоритетних сфер господарства; формування нових центрів економічного розвитку територій; зосередження капіталу й стратегічної інфраструктури у власності неукраїнського сегменту суспільства; комерціалізація ремісництва і потенціал розвитку локальних територій; збалансоване природокористування та виклик надміру використання природних ресурсів.

Визначено, що особливу увагу Г. Величко зосередив на дослідження трансформації сільського господарства Львівського повіту. Вчений означив проблеми: галузевої трансформації, а власне становлення сільського господарства на території Львівщини (у межах тогочасного Львівського повіту) через призму розвитку кооперативного руху; впровадження на місцях концепції зональної спеціалізації; роль великих міських поселень у трансформаційних процесах економіки в Львівському повіті; поширення просвітницької діяльності у середовищі сільського населення з метою



впровадження ефективних трансформаційних змін сільського господарства на локальному рівні.

Означено, що вивчення наукової спадщини Григорія Величка у темах економіко-географічного блоку у курсі географія середньої школи сприятиме розумінню здобувачами освіти важливості й доцільності трансформаційних змін господарства, їхнього впливу на зростання добробуту населення, посилення національної безпеки, подолання соціально-економічної поляризації на регіональному і локальному рівнях.

Ключові слова: доктор географії Григорій Величко, трансформація господарства, українські землі, Львівський повіт, індустріалізація, інновації, міські поселення, сільське господарство.

Kotyk Liubov Ivanivna assistant Oleh Shabliy Department Economic and Social Geography Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, tel.: (032) 239-43-93, <https://orcid.org/0000-0001-5046-2287>

PROBLEMS OF TRANSFORMATION OF THE ECONOMIC COMPLEX OF UKRAINE IN THE SCIENTIFIC RESEARCHES OF DOCTOR OF GEOGRAPHY HRYHORIY VELYCHKO

Abstract. The importance of studying the scientific heritage of Ukrainian geographers of the early twentieth century on the problems of transformation of the economic complex of Ukrainian lands in the secondary school geography course is substantiated.

It is argued that the study of the contribution of Ukrainian scientists to the study of transformation processes will contribute to the acquisition of competencies by students: initiative and entrepreneurship, awareness and self-expression in the field of culture.

The article reveals that the issues of transformation of the economy of Ukrainian lands in the early twentieth century are widely represented in the scientific research of Doctor of Geography Hryhoriy Velychko.

It is noted that the scientist analysed the transformation processes of the economy of Ukrainian lands through the prism of: factors of development and transformation of the economy, in general, and their impact on the development of urban settlements, in particular; the impact of industrialisation on the development of individual territories and settlements and the formation of priority areas of the economy; formation of new centres of economic development of territories; concentration of capital and strategic infrastructure in the ownership of the non-Ukrainian segment of society; commercialisation of craftsmanship and the potential for the development of local.



It is determined that H. Velychko focused special attention on the study of the transformation of agriculture in the Lviv powiat. The scientist outlined the problems of: sectoral transformation, and the actual formation of agriculture in the Lviv oblast (within the Lviv powiat of that time) through the prism of the development of the cooperative movement; implementation of the concept of zonal specialisation on the ground; the role of large urban settlements in the transformation processes of the economy in the Lviv powiat; spreading educational activities among the rural population in order to implement effective transformational changes in agriculture at the local level.

It is noted that the study of Hryhoriy Velychko's scientific heritage in the topics of the economic and geographical block in the secondary school geography course will contribute to the understanding by students of the importance and expediency of transformational changes in the economy, their impact on the growth of population welfare, strengthening national security, overcoming socio-economic polarisation at the regional and local levels.

Keywords: Doctor of Geography Hryhoriy Velychko, transformation of the economy, Ukrainian lands, Lviv powiat, industrialisation, innovations, urban settlements, agriculture.

Постановка проблеми. Важливою складовою сучасного освітнього процесу у середній школі є набуття здобувачами освіти ключових компетентностей, які визначатимуть самореалізацію особистості в суспільному житті у XXI ст. У концепції Нової української школи [10, с. 10-11] їх означено десять з-поміж яких доцільно зосередити увагу на компетентностях ініціативність і підприємливість й обізнаність та самовираження у сфері культури. Їх набуття у курсі «Географія» середньої школи передбачає як ознайомлення з провідними національними й світовими зразками соціально-культурного і просторово-економічного розвитку сьогодення так і заглиблення в економіко-соціально-культурну спадщину України, аналіз практик трансформації її господарського комплексу з опертям на сформовані соціально-культурні традиції й політичні виклики. Уже на початку XX ст. ці проблеми активно досліджували українські вчені суспільно-географи: С. Рудницький, О. Степанів, В. Кубійович та ін. Постаттю, аналіз наукового здобутку якої важливо здійснювати у курсі «Географія» середньої школи є доктор географії Григорій Величко (1863-1932).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Компетентнісний потенціал предмета «Географія» середньої школи передбачає у розрізі компетентності «ініціативність і підприємливість» розвиток умінь: «нівелювати ризики і використовувати можливості для створення цінностей

для себе та інших у довкіллі» [1, с. 5] та формування ставлення: «відповідальність за ухвалення виважених рішень щодо діяльності в довкіллі, під час реалізації проєктів і дослідницьких завдань» [1, с. 5]. Набуття компетентності «обізнаність та самовираження у сфері культури» не можливе без розвитку ставлення «усвідомлення причетності до національної і світової культури через вивчення географії і мистецтва; розуміння гармонійної взаємодії людини і природи» [1, с. 6]. Водночас, причетність до національної культури передбачає вивчення не лише мистецьких творів чи історико-архітектурних пам'яток, але й дослідження повсякденної господарської культури краю, особливостей трансформації господарства у різні історичні етапи розвитку держави. Це змістово передбачено програмою, яка у 8-му класі спрямована на «формування науково-географічної картини своєї держави як складника світової спільноти держав на основі комплексного її вивчення» [1, с. 9], а в 9-му класі, де в основній школі на базовому рівні завершується географічна освіта, означено: «формування знань про тенденції розвитку національного та світового господарства й визначення місця України в сучасному світі» [1, с. 10]. Останнє передбачає реалізацію завдань, здійснити які функціонально якісно не можливо без врахування історико-економічного контексту розвитку території: «ознайомити із структурою світового господарства та її відображенням в економіці України, найважливішими глобальними проблемами людства; навчити виявляти та аналізувати економічні, соціальні й екологічні процеси та явища на глобальному, регіональному і локальному рівнях» [1, с. 10].

У модальній навчальній програмі «Географія. 6-9 класи» означено: «засадничий принцип навчання – принцип життєвої доцільності і прикладної функціональності» [9, с. 2] і наголошено: «для успішної повсякденної діяльності сьогодні замало знань і умінь, необхідно ... брати на себе відповідальність за результати дій і вчинків» [9, с. 2]. Цього можна досягнути за рахунок формування в учнів ключових компетентностей, складовою яких є «цінувати здобутки учених-географів», «виявляти зацікавленість у популяризації географічної науки рідною мовою», «усвідомлювати значення географічної науки як складника світової культури», «обчислювати економічний ефект ініціатив і діяльності, пов'язаних з реалізацією прикладних географічних завдань» та ін. [9, с. 3-4].

Кравцова І. (2021) розглядаючи виклики пов'язані з «побудовою та обґрунтуванням оптимальної моделі формування географічної компетентності сучасного учня закладу загальної середньої освіти» [7, с. 28] наголошує, що в документах НУШ щодо географії «закладено значно



вужчий, менший зміст сучасної географічної науки» [7, с. 28]. Останнє спричинює необхідність суттєвого змістового доопрацювання тем з ініціативи вчителя, зокрема і щодо усунення в здобувачів освіти інформаційних втрат про просторові особливості трансформації господарства території України на початку ХХ ст., а це досліджував Григорій Величко.

Мальчикова Д., Мезенцев К. (2022) наголошують: «останніми роками спостерігаються негативні тренди у вітчизняному освітньо-науковому середовищі, пов'язані з занепадом науки та поширенням уявлень про географію лише як шкільний предмет, втратою її світоглядного й конструктивного потенціалу» [8, с. 54]. З метою розвіювання цього стереотипу доцільно наводити здобувачам освіти конструктивні напрацювання вчених-географів, як сучасності, так і минулого, з проблем дослідження просторових особливостей розвитку і трансформації господарства територій України, що власне і присутні у науковому здобутку Г. Величка [4], С. Рудницького [5], О. Степанів [6].

Спадщину Григорія Величка через призму внеску в географію України, географічну регіоналістику і геоурбаністику, географію сільського господарства і методику викладання географії ґрунтовно розкрив О. Шаблій у праці «Доктор географії Григорій Величко» (2012) [3]. Власне проф. О. Шаблій означив, що економіко-географічні праці вченого «стосуються проблем соціально-економічної і геопросторової організації агро-виробництва у ближніх і віддалених околицях Львова» [3, с. 36], наголосив: «Г. Величко велику увагу приділяє природним умовам ведення сільського господарства. ... правильно оцінював роль суспільного фактора у розвитку і геопросторовій організації сільськогосподарського виробництва» [3, с. 37] й констатує: «Г. Величко використовує ідеї теорії німецького ученого-економіста Й. Тюнена про зонально-кільцеву спеціалізацію сільського господарства навколо великого міста» [3, с. 38].

Роль Г. Величка у становленні картографічної науки в Україні обґрунтував І. Ровенчак; життєвий і професійний шлях вченого детально проаналізував П. Штойко [13]; опис природи України Г. Величком, антропогеографічні, економіко-географічні дослідження вченого, його становлення як вченого-географа та період навчання у Віденському університеті розкрито дослідниками у матеріалах конференції «Григорій Величко – учений і патріот України» (2024) [2]. Вклад вченого у методику викладання географії в школі та його внесок у шкільну географічну освіту проаналізовано І. Ровенчаком, О. Мамчур, Л. Котик [11, 12]. Економіко-географічні ідеї Г. Величка у праці «Опис Руської землі (до народописної карти українського народу)» проаналізувала Л. Котик [4].

Мета статті. Проаналізувати наукову спадщину доктора географії Григорія Величка на предмет висвітлення проблем трансформації господарського комплексу українських земель на початку ХХ ст.; виділити головні аспекти на які звернув увагу вчений та тенденції їх прояву в сьогоденні.

Виклад основного матеріалу. Проблематика трансформації господарства українських земель початку ХХ ст. широко представлена у наукових розвідках Григорія Величка.

До передумов розвитку трансформаційних процесів, їхніх викликів і перспектив конструктивної реалізації на теренах українських земель вчений звертається у наукових розвідках: «Деякі замітки до етнографічної карти Руси-України» (1893), «Опис Руської землі (до народописної карти українського народу)» (1897), «Географічні умови розвитку міст на Україні» (1930), «На що можна би звернути увагу при господарській роботі у Львівській філії?» (1913), «Львівський повіт щодо молочних корів та причини гіршої господарки у наших селян» (1913), «Господарські задачі Радеківсько філії» (1913). Перші три праці містять роздуми Г. Величка щодо трансформаційних процесів у межах усєї території тодішніх українських земель і означають проблеми:

- чинники розвитку і трансформації господарства, загалом, та їхній вплив на розвиток міських поселень, зокрема;
- вплив індустріалізації на розвиток окремих територій і поселень та становлення пріоритетних сфер господарства;
- формування нових центрів економічного розвитку територій;
- зосередження капіталу й стратегічної інфраструктури у власності неукраїнського сегменту суспільства;
- комерціалізація ремісництва і потенціал розвитку локальних територій;
- збалансоване природокористування та виклик надміру використання природних ресурсів.

Три інші наукові розвідки піднімають проблеми:

- галузевої трансформації, а власне становлення сільського господарства на території Львівщини (у межах тогочасного Львівського повіту) через призму розвитку кооперативного руху;
- впровадження на місцях концепції зональної спеціалізації;
- роль великих міських поселень у трансформаційних процесах економіки в Львівському повіті;
- поширення просвітницької діяльності у середовищі сільського населення з метою впровадження ефективних трансформаційних змін сільського господарства на локальному рівні.



Проблему передумов трансформації господарства через призму транспортного, сировинного і споживчого чинників та особливостей економіко-географічного розташування поселень Г. Величко розкриває у працях «Опис Руської землі (до народописної карти українського народу)» та «Географічні умови розвитку міст на Україні». Вчений аналізує сформовану конфігурацію міської поселенської та транспортної мереж України та відзначає вагомість на локальному рівні, для ефективного здійснення трансформаційних процесів економіки, чинника економіко-географічного розташування поселення. Наприклад:

м. Львів – «Положення міста з природи не дуже корисне для розвитку і розросту, бо ріки нема, а околиця не дуже урожайна. Але через проведення залізниць і нагромадження всіляких урядів місто значно зростає як промислом, так і торгівлею» [3, с. 75];

м. Дрогобич – «.. що свій зріст завдячує бориславським копальням, де давніше добували нафту, а тепер земний віск» [3, с. 76];

м. Коломия – «... неначе столиця Покуття, серед урожайної околиці. Місто се рухливе, торговельне ... До зросту міста причиняється промисл нафтовий» [3, с. 76];

м. Бучач і м. Бережани – «Трохи значніші міста – це Бучач і Бережани; вони лежать вже подальше Тернополя і Львова, то і служать торговельним складом для значних частин Поділля» [3, с. 76];

м. Харків – «... столиця степової України з університетом і великими торгами збіжжя і вовни» [3, с. 77];

м. Скадовське – «... не має вигідних умов крім того, що в ньому є пристань, бо не має за собою жодного простору, з якого б пристань живилася» [3, с. 225].

Г. Величко наголошує на важливості індустріалізації, шляхом розвитку фабричного виробництва, для функціонування міської поселенської мережі України: «Україна, як край переважно рільничий, не має багато великих міст і умови для їхнього розвитку в більшій її частині не надто сприятливі. Для скорого і значного розвитку міст треба ... великого фабричного промислу, значної торгівлі й близькості гірничих теренів» [3, с. 186].

Вагому роль у трансформації економіки на початку ХХ ст. вчений відводить сировинному чиннику, як передумові ефективної індустріалізації терен України: «А є тих багатств всюди великий достаток. Скрізь попід Карпатами є поклади і джерела соли; добувають також сіль з озер над Чорним і Азовським морем; знаходимо її також у великих покладах над Дінцем. Нафту добувають в Карпатах і на північній збочі Кавказу; Східниця в дрогобицьких горах є нині найбільша копальня нафти на всю Європу, так

як Борислав є найбільшою, а ліпше сказати, єдиною копальнею земного воску» [3, с. 74]; «Дальше на схід Болехів, Долина, Калуш мають сільні бані, як і на захід від них Ляцьке, Дрогобич та Стебник, а далі на схід – Делятин, Ланчин і Косів» [3, с. 76]; «В Артемівській окрузі обидва найбільші міста: Артемівське і Слов'янське беруть участь в загальному розвитку. Артемівське як центр округи, а Слов'янське, головне, через копальні соли» [3, с. 229].

Констатуючи розвиток поселенської мережі в Україні в епоху індустріалізації Г. Величко означає: «найбільше і найшвидше зростають міста з великим фабричним промислом, при великих копальнях і за жвавої торгівлі» [3, с. 230]. За вченим, вищий адміністративний статус поселень є запорукою їхнього зростання в часи трансформаційних змін: «Усі окружні міста виказують загалом значний розвиток, а якщо деякі тимчасово не розвиваються, то такі, що є разом пристанями або граничними пунктами, як Херсон, Кременчук, Могилів і потерпіли через зменшення сплаву і торгівлі, але це також часовий стан і вони ростимуть у майбутньому» [3, с. 230].

Не залишає осторонь вчений проблеми центр-периферійних зв'язків, що не втратили своєї актуальності в ХХІ ст., як на рівні окремих поселень, так і цілих територій українських земель: «Великі міста, як Київ, Харків, Дніпропетровське стягають, як всюди великі міста на світі, населення до себе і ростуть не в міру та впливають ще на зростання пригородів і цілої своєї округи» [3, с. 230]; «Сусідній Перемишлеві Ярослав, ... втратив своє давнє значення торговельного міста і ледве чи може розростатися під боком Перемишля» [3, с. 75]; «Надморське місто Бердянське не має тепер значення, як пристань, і перемінилося на тихе, провінційне місто з садами, виноградниками і набирає дещо значення, як курорт» [3, с. 226].

Водночас Г. Величко застерігає від посилення центр-периферійних диспропорцій розвитку в часи трансформаційних змін через відтік людських ресурсів, концентрацію капіталу і ресурсів між міськими й сільськими поселеннями: «Міста, як осередок промислу і торгівлі, як осідок вищої влади, наукових установ, дають заняття значнішому числу людей, а через те, що в них театри, кіна, різні розваги, і життя цікавіше і вигідніше, то все разом стягає багато людей до міста і вони ростуть коштом села. Села бідніють, а міста нагло виростають» [3, с. 180].

При здійсненні трансформаційних процесів в економіці краю, Г. Величко застерігає від концентрації власності й капіталу в руках неукраїнського сегменту, що може спричинити до суспільної сегрегації за етно-національною складовою, підірвати основи регіональної безпеки, деструктивно вплинути на розвиток економіки на локальному і



регіональному рівнях: «Русини дуже мало користають навіть з природних багатств своєї землі та хіба збирають при них тріски і окрушки на мізерних зарібках» [3, с. 74]; «Але те все знаходиться в чужих руках так само, як і весь промисел і фабрики» [3, с. 74].

З позиції трансформаційних змін економіки краю, під впливом індустріалізації та зростання запиту на світовому ринку на місцеву сировину, вчений на кінець XIX ст. означає пріоритетні сфери господарства регіонів України, обґрунтовує територіальну спеціалізацію: «Найважливіші фабрики то: фабрика цукру в Київській і Харківській губерніях, фабрика заліза і сталі в Катеринославській, рафінерії нафти в Галичині, парові тартаки – найбільший з них у Вигоді коло Долини, – бровар та паровий млини» [3, с. 74].

Значну увагу Г. Величко приділяє ремеслам, як виразникам культурно-етнічної особливості людності краю, агентам трансформаційних змін господарства на місцях за ефективною їх промоцією і комерціалізацією: «Русини переважно живуть з хліборобства; де-не-де випасають також товар, як в горах та на степах. Крім того знають також всілякі ремесла, зокрема: шевство, кушнірство, гарбарство, ткацтво, сокирництво, бондарство, колодійництво, гончарство, кошикарство, рибарство, мельництво і т.і.» [3, с. 73]; «... та рідко коли управляють ремеслом як ремеслом, з котрого можна би розживатися або бодай жити, а звичайно тільки попри хліборобство як роботу побічну ... При розумній громадській чи то державній помочі міг би той домашній промисел гарно розвинутися та стати джерелом заможности руського народу, бодай в декотрих сторонах» [3, с. 74]. Актуальна ця проблема і зараз для новостворених територіальних громад України, в перспективних планах розвитку яких розвиток місцевих промислів є основною становлення історико-культурного, пізнавального, гастрономічного туризму, туризму вихідного дня, формування осередків місцевих крафтових виробництв, брендингу території та надання нового прочитання її промислової спадщини через реіндустріалізацію.

Запоруку реіндустріалізації, інноваційного розвитку господарства українських земель та ефективних трансформаційних змін господарства краю вчений вбачає в зростанні освіченості українського населення, формування культури змін, подоланні неграмотності й відсталості, відмові від спадкового, усталеного традиційно-консервативного укладу життя і меншовартісного самоусвідомлення та самоідентифікації: «А де ж на світі подибав би такі нужденні хати, що не варті навіть зватися хатами людськими, як у нас? ... Де на світі живуть люди так мізерно самою бульбою та капустою як у нас? ... Чужі дорікають нам, що ми лінюхи, нероби, пияки, та через те і такі бідні. Нам гріх повторяти ті докори людей, що аби

неприхильні до нас або нас не знають зблизька. ... Тільки ж працювати а працювати – то не все одно. ... Але за те є школи, є різні просвітні письма, з котрих можна багато навчитися. Тільки треба доброї і сильної волі до науки та покинути раз давній звичай, що ганить все новітнє ... Треба вчитися та поступати разом зі світом, бо світ не стоїть на місці. ... В праці і в просвіті наша будуча доля!» [3, с. 79].

Заохочуючи до трансформаційних змін економіки українських земель Г. Величко звертає увагу на надмірні обсяги використання ресурсів краю (лісових, земельних, сировинних) та означає загрози, які з цим пов'язані, тим самим ідейно окреслюючи ще на початку ХХ ст. сучасну концепцію сталого розвитку: «Коли би люди не вирубували лісів, то увесь захід і північний захід заріс би густим лісом. ... Де степ не ораний, там ростуть ковила, тирма, будяки, всялякі трави та корчі, як: тернина, рокита і дубові корчі. Нині вже степи скрізь поорані, і на них сіють пшеницю і випасають величезні стада овець з тонкою вовною. ... Давно були всюди тури і бобри, а нині хіба назви рік і сіл про них згадують» [3, с. 68].

Аналізуючи трансформаційні зміни сільського господарства Львівщини (у межах тогочасного Львівського повіту) у науковій розвідці «На що можна би звернути увагу при господарській роботі у Львівській філії?», учений, відзначає вагому роль великих міських поселень, як споживчих ринків, у його розвитку: «Кожне велике місто потребує багато засобів поживи і тому ситуація підміських рільників незвичайно корисна, бо вони можуть легше і з меншим коштом постачити всякі продукти до міста» [3, с. 233]. Водночас Г. Величко критикує традиційне, екстенсивне сільське господарство краю, особливо рільництво, яке характеризується малою розмаїтістю вирощуваних культур і не враховує фактор зростаючого споживчого продуктового запиту великого міста: «... але ся управа є досить примітивна і лише у Збоїськах починає прибирати характер інтенсивного городництва, приміненого до потреб великого міста» [3, с. 231]; «Отже взагалі ярина проста, за яку не можна досягнути вищої ціни» [3, с. 232].

Для зростання рентабельності сільського господарства Львівського повіту Г. Величко пропонує впровадити апробовану в Західній Європі модель зонально-кільцевої геопросторової структури Й. Тюнена, де враховано фактори вартості землі, віддаленості від споживчого ринку, вартості транспортування. Запровадження цієї моделі передбачає за Г. Величком виділення трьох зон сільського господарства, наприклад, навколо м. Львова: «1) У селах найближчих, де є початки раціональної управи ярини, управу сю поглибити і поправити, так щоби господарі навчилися плекати ярину делікатнішу, що приносить ліпший дохід» [3, с. 232]; «2) У багатьох близьких селах розбудити охоту до управи ярини, бо



Львів росте і попит на ярину збільшується» [3, с. 232]; «3) У віддалених громадах розповсюдити управу ярини, яка зносить далекий транспорт, отже, звичайних ... Вже зробилось би багато, якби селяни з подальших сіл навчилися хоч стільки ярини управляти, щоб вистачило на їх власну потребу без огляду на можливість заробітку» [3, с. 232].

Аналогічний підхід застосовує вчений аналізуючи розвиток молочного господарства на території Львівського повіту та відзначає: «Молочне господарство під Львовом тепер без порівняння важніше, ніж управа ярини» [3, с. 232]. Останнє є свідченням загальний позитивних трансформаційних змін господарства краю, зростання на початку ХХ ст. матеріального достатку міщан і трансформації культури харчування у напрямку дорожчої молочно-м'ясної продукції, що витісняє дешевшу продукцію рослинництва. Щодо зональної структури молочного господарства, то за Г. Величком: «... З першого найближчого постачають свіже молоко, солодку сметанку і то щоденно ходять жінки, а часом і мужики до міста ... З другого району не довозять і не доносять молоко самі продуценти, а роблять се пахтарі, ... а нині почасти й наші люди, які помалу вироблюються на торговців ... З третього найдалшого округу свіже молоко вже зовсім не довозять, ..., а селяни про молочну господарку не дбають і головним доходом є збіжжя і годівля свиней» [3, с. 232-233].

У контексті конструктивних трансформаційних змін сільського господарства краю, вчений робить наголос на: «потребі вдосконалення техніки доставки молока; способу плекання молочних корів; розбудження інтенсивної управи значних і менше значних або й невідомих пашних рослин» [3, с. 233]. Щодо першого виклику, то Г. Величко пропонує організувати для селян спільну доставку молока, тим самим економлячи час і кошти, які можна інвестувати у розвиток приватного господарства. Щодо кормів, то вчений закликає до поширення просвіти серед селян про способи відгодівлі корів та формування кормової бази: «Про управу сераделли, про підсів сіножатей шведською конюшиною і всякими горошковими не чувати» [3, с. 234]. Трансформаційні зміни сільського господарства краю Г. Величко вбачає в раціональному застосуванні торфу для підвищення родючості ґрунтів: «На багнах згаданих вище долин знаходиться багато доброго торфу придатного на опал і нам треба пропагувати вживання торфу на опал по всіх селах північної частини Львівського повіту» [3, с. 237]. Закликає Г. Величко, до розвитку садівництва у передмісті Львова, означуючи його комерційно привабливою сферою сільського господарства краю: «У садівництві чекає нас важлива робота, бо околиці Львова переважно надаються під сади, а всякі фрукти можна легко, у всякий час і дорого збути у Львові» [3, с. 237]; «У Львові

мають збут всякі фрукти, ранні, літні і пізні. Тут все продають, навіть гіркі черешні, які беруть на смаження, терен і свербигуз» [3, с. 238]; «Підльвівські мешканці оцінюють вартість садів і не шкодували би видатків на заснування взірцевих садів власним коштом, треба їх лише спонукати до того і при закладанні повчити» [3, с. 238]. До ідей садівництва, як супутньої сфери комерційної діяльності у передмісті Львова повертаються приватні господарі, фермери у 10-х роках ХХІ ст., поєднуючи її з туризмом вихідного дня й агротуризмом. Значну увагу приділяє Г. Величко власне селянському молочному господарству, означуючи його одним із маркерів результативності впровадження трансформаційних змін в господарство краю (розвідка: «Львівський повіт щодо молочних корів та причини гіршої господарки у наших селян»). На прикладі Львівського повіту вчений пропонує методику оцінки ефективності розвитку молочного господарства краю через призму оцінки співвідношення молочних корів і коней у приватних селянських господарствах: «... можна під Львовом уважати за мірило розумної господарки відносно число молочних корів, а ще – ліпше відношення між молочними коровами і кіньми. Коні – се велика з'їжа в господарстві і коли держать багато коней, а мало корів, то се найліпше свідоцтво низького стану господарства в даній місцевості» [3, с. 239]. Ним укладено таблицю наявності корів і коней за 58 поселеннями Львівського повіту та розраховано показник співвідношення, що коливається у межах 3,62-1,50 [3, с. 240-241]. Вище трьох співвідношення корів до коней зафіксовано у п'яти поселеннях Львівського повіту (Пасіки Зубрицькі, Кульпарків, Рясна Польська, Брюховичі, Давидів), приватні господарі яких, за Г. Величком, провадять ефективно молочне господарство з орієнтацією на близькість м. Львова, як головного споживчого ринку регіону: «Велике місто потребує, між іншим, також багато молока і платить за нього добре; тому під Львовом повинна бути господарка, звернена на утримання молочних корів» [3, с. 239]. Водночас учений відзначає незначну перевагу корів над кіньми у близьких до Львова поселеннях (Грибовичі – 1,74, Знесіння – 1,70, Ситихів – 1,64 та ін.), де проживає консервативне українське населення, що упереджено відноситься до інноваційних змін тим самим завдаючи збитків власному господарству: «Кожний наш селянин великий індивідуаліст, хоче бути самостійним, а не знаючи роботи на полі коровами, мусить мати для себе воли або коні» [3, с. 244]. Повільне й малоефективне впровадження трансформаційних змін у сільське господарство краю вчений вбачає в неефективній державній політиці не спрямованій на підтримку українських селян, низькій просвітницькій діяльності та корумпованості державних службовців на місцях: «Найважливішою причиною нижчого рівня господарського наших сіл є систематичне виснаження наших рільників



через всі органи датовані публічними грішми на господарські цілі» [3, с. 245]. Такі дії Г. Величко трактує як цілеспрямоване шкідництво для українського народу: «Всякий зрозуміє, що систематичне виснаження руських рільників і упосліджування їх в науці рільництва принесуть за довгий ряд літ вислід для руського населення дуже від'ємний» [3, с. 246].

До питання ефективності провадження сільського господарства на локальному рівні Г. Величко повертається у праці «Господарські задачі Радехівсько філії», де робить акцент на типах ґрунтів та особливостях їх залучення в сільське господарство: «Придатність тутешніх ґрунтів надзвичайно різнорідна. Ромуші, хоч би навіть і плиткі, родять дуже добре в перепадисті роки; супіски і піски, навіть і ясніше, також придатні під управу і при деякім старанні оплачують заходи коло себе» [3, с. 246].

Вчений пропонує рекомендації для збільшення врожайності земель, що важливо у контексті ефективних трансформаційних змін: «На трохи підсушених сіножатях треба уживати штучних погноїв, зокрема, каїніту і томасини; зовсім замшені, покриті квасними травами простори треба переорати і наново засіяти. ... Людям треба виказати різницю між добрими а непотрібними або шкідливими рослинами, бо люди не розуміються на сім» [3, с. 250].

Висновки: Доктор географії, Григорій Величко здійснив значний вклад у дослідження трансформаційних процесів господарства українських земель, загалом, та Львівського повіту, зокрема, на початку ХХ ст. Через призму чинників трансформації, впливу трансформаційних змін на розвиток поселень та структурних зрушень в економіці краю на регіональному і локальному рівнях, вчений обґрунтував важливість трансформаційних перетворень для підвищення соціально-економічного рівня життя населення українських земель, подолання суспільної сегрегації та економічної відсталості населення українських земель.

Інтенсивний розвиток сільського господарства через призму врахування впливу споживчого фактору великого міста, є, на думку вченого, показником ефективного провадження трансформаційних змін. Популяризація наукової спадщини вченого на уроках географії при вивченні тем пов'язаних з географією рідного краю (Львівщина, Радехівщина), поселенської мережі, транспорту і сільського господарства України забезпечить в учнів формування цілісності історичного процесу економічного розвитку українських земель, важливості й необхідності вчасності та доречності трансформаційних економічних змін для подолання соціально-економічної відсталості території, підвищення рівня добробуту населення держави, посилення її національної безпеки і стійкості до зовнішніх і внутрішніх викликів.

Література:

1. Географія 6-9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти, 2022. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf>.
2. Григорій Величко – учений і патріот України: матер. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Умань, 22 жовтня 2024 р.). Умань, 2024. 76 с.
3. Доктор географії Григорій Величко / за ред. проф. О. Шаблія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 342 с.
4. Котик Л.І. Економіко-географічні ідеї у праці Григорія Величка «Опис Руської землі (до народописної карти українського народу)» // Григорій Величко – учений і патріот України: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Умань, 22 жовтня 2024 р.). Умань, 2024. С. 19-24.
5. Котик Л.І. Економіко-географічні ідеї у працях і листуванні академіка Степана Рудницького // Історія української географії. 2017. Вип. 36. С. 45-53.
6. Котик Л.І. Трансформація господарства регіону в наукових розвідках Олени Степанів // Доктор філософії Олена Степанів: географ, краєзнавець, педагог: матер Міжнар. наук. онлайн-семінару до 130-ліття від народження ученої (м. Львів, 20 грудня 2022 р.). Львів: Простір-М, 2023. С. 139-146.
7. Кравцова І. Географія в контексті Нової української школи // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. 2021. № 33. С. 24-29. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1893-2021-33-03>.
8. Мальчикова Д.С., Мезенцев К.В. Публічний імідж географії в контексті трансформації стандартів базової середньої освіти: досвід України і світу // Укр. геогр. журн. 2022. №1. С. 53-63. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.01.053>.
9. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти / С. Запотоцький та ін. 2022. 53 с. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/863/86384/Geografiya_6-9_kl_Zapotockij_S_P_ta_in_.pdf
10. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи, 2016. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
11. Ровенчак І. І., Мамчур О. І., Котик Л. І. Внесок Григорія Величка у методіку викладання географії у школі: минуле і сучасне // Григорій Величко – учений і патріот України: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Умань, 22 жовтня 2024 р.). Умань, 2024. С. 5–10.
12. Ровенчак І. І., Мамчур О. І., Котик Л. І. Педагогічна діяльність доктора географії Григорія Величка у гімназіях та учительських семінаріях Галичини // Актуальні питання у сучасній науці. № 12 (30). С. 1045-1058. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-12\(30\)-1045-1058](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-12(30)-1045-1058).
13. Штойко П. Григорій Величко (1863–1932): життєписно-бібліографічний нарис. Львів: НТШ, 2018. 320 с. (Серія: Визначні діячі НТШ. № 12).

References:

1. Neohrafiia 6-9 klasy. Navchalna prohrama dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity (2022) [Geography: grades 6-9. Curriculum for general secondary education institutions]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.geography-6-9.pdf>. [in Ukrainian].



2. Hryhorii Velychko – uchenyi i patriot Ukrainy [Hryhoriy Velychko - a scientist and patriot of Ukraine]: mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf. (m. Uman, 22 zhovtnia 2024 r.). Uman. 76. [in Ukrainian].
3. Doktor heohrafii Hryhorii Velychko [Doctor of Geography Hryhoriy Velychko] / za red. prof. O. Shabliia. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 342. [in Ukrainian].
4. Kotyk, L.I. (2024). Ekonomiko-heohrafichni idei u pratsi Hryhoriia Velychka «Opys Ruskoï zemli (do narodopysnoi karty ukraïnskoho narodu)» [Economic and Geographical Ideas in Hryhoriy Velychko's «Description of the Rus' Land (to the Folklore Map of the Ukrainian People)»]. Hryhorii Velychko – uchenyi i patriot Ukrainy: mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf. (m. Uman, 22 zhovtnia 2024 r.). Uman. 19-24. [in Ukrainian].
5. Kotyk, L.I. (2017). Ekonomiko-heohrafichni idei u pratsiakh i lystuvanni akademika Stepana Rudnytskoho [Economic and Geographical Ideas in the Works and Correspondence of Academician Stepan Rudnytskyy]. Istoriiia ukraïnskoï heohrafii [History of Ukrainian Geography]. Vyp. 36. 45-53. [in Ukrainian].
6. Kotyk, L.I. (2023). Transformatsiia hospodarstva rehionu v naukovykh rozvidkakh Oleny Stepaniv [Transformation of the regional economy in the scientific research of Olena Stepaniv]. Doktor filosofii Olena Stepaniv: heohraf, kraieznavets, pedahoh [Doctor of Philosophy Olena Stepaniv: geographer, local historian, educator]: mater. Mizhnar. nauk. onlain-seminaru do 130-littia vid narodzhennia uchenoi (m. Lviv, 20 hrudnia 2022 r.). Lviv: Prostir-M. 139-146. [in Ukrainian].
7. Kravtsova, I. (2021). Heohrafiia v konteksti Novoi ukraïnskoï shkoly [Geography in the Context of the New Ukrainian School]. Problemy bezperervnoi heohrafichnoi osvity i kartohrafii. #33. 24-29. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1893-2021-33-03>. [in Ukrainian].
8. Malchykova, D.S., Mezentsev, K.V. (2022). Publichnyi imidzh heohrafii v konteksti transformatsii standartiv bazovoi serednoi osvity: dosvid Ukrainy i svitu [Public Image of Geography in the Context of Basic Secondary Education Standards Transformation: Ukrainian and World Experience]. Ukr. heohr. zhurn. 2022. №1. S. 53-63. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.01.053>. [in Ukrainian].
9. Modelna navchalna prohrama «Heohrafiia. 6-9 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity (2022). [Model curriculum "Geography. Grades 6-9" for general secondary education institutions] / S. Zapototskyi ta in. 53. Retrieved from https://osvita.ua/doc/files/news/863/86384/Geografiya_6-9_kl_Zapotockij_S_P__ta_in_.pdf. [in Ukrainian].
10. Nova ukraïnska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian school. Conceptual framework for secondary school reform], (2016). Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukraïnska-shkola-compressed.pdf>. [in Ukrainian].
11. Rovenchak, I.I., Mamchur, O.I., Kotyk, L.I. (2024). Vnesok Hryhoriia Velychka u metodyku vykladannia heohrafii u shkoli: mynule i suchasne [Hryhorii Velychko's Contribution to the Methodology of Teaching Geography at School: Past and Present]. Hryhorii Velychko – uchenyi i patriot Ukrainy: mater. Vseukr. nauk.-prakt. konf. (m. Uman, 22 zhovtnia 2024 r.). Uman. 5-10. [in Ukrainian].
12. Rovenchak, I.I., Mamchur, O.I., Kotyk, L.I. (2024). Pedahohichna diialnist doktora heohrafii Hryhoriia Velychka u himnaziïakh ta uchyteľskykh seminariïakh Halychyny [Pedagogical Activity of the Doctor of Geography Hryhoriy Velychko in Gymnasiums and Teacher's Seminars in Halychyna]. Aktualni pytannia u suchasniï nautsi [Topical issues in modern science]. # 12 (30). 1045-1058. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-12\(30\)-1045-1058/](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-12(30)-1045-1058/) [in Ukrainian].



серії: філологія, культура і мистецтво,
педагогіка, історія та археологія, соціологія

**ВІСНИК НАУКИ ТА
ОСВІТИ**
ISSN 2786-6165 (ONLINE) № 7(37) 2025

Bulletin
of Science and
Education

13. Shtoiko, P. (2018). Hryhorii Velychko (1863–1932): zhyttiepysno-bibliohrafichnyi narys [Hryhorii Velychko (1863-1932): a Biographical and Bibliographical Sketch]. Lviv: NTSh. 320. (Seriiia: Vyznachni diiachy NTSh. № 12). [in Ukrainian].